

Національне відродження у творах художниці Алли Горської

Анотація. У статті розглянуто роки життя та творчості художниці-шістдесятниці Алли Горської. Проаналізовано, що в її творчості поєднувалися як академічний стиль, так і авангард, мозаїка, бароко, монументальний живопис, елементи народного мистецтва; її роботи ще зі студентства експонувалися на всіх головних виставках Союзу. Відзначено, що вихована в російськомовному середовищі, Алла Горська цілком свідомо відкрила в собі українку і створила гурток з вивчення української мови, історії, культури, залучаючи своїх ровесників та однодумців, переслідувана владою, вона не зламалася і продовжувала боротись за волю і щастя свого народу.

Ключові слова: Алла Горська, шістдесятники, національно-патріотична боротьба, українське мистецтво, мозаїка, живопис.

Abstract. The article examines the years of life and work of the artist Alla Gorska. It was analyzed that her work combined academic style and avant-garde, mosaic, baroque, monumental painting, elements of folk art; her works have been exhibited at all the main exhibitions of the Soviet Union since she was a student. It is noted that Alla Gorska, brought up in a Russian-speaking environment, quite consciously discovered the Ukrainian in herself and created a society to study the Ukrainian language, history, and culture, involving her peers and like-minded people, persecuted by the authorities, she did not break down and continued to fight for the will and happiness of her people.

Keywords: Alla Gorska, the Sixtiers, national-patriotic struggle, Ukrainian art, mosaic, painting.

Українська історія багата на видатні особистості. Серед визнаних кращих українців, якими по праву називають Тараса Шевченка, Лесю Українку, Богдана Хмельницького, Михайла Грушевського, Григорія Сковороду та інших відомих осіб, імена шістдесятників Василя Симоненка і Алли Горської є незаслужено забутими. Між тим, ці постаті уособлюють собою незламність українського духу, свободи самовиявлення, непереможну волю до вільної думки в авторитарній державі, де кожен вияв незгоди придушувався в зародку. Вони були одними з перших у сумному списку жертв боротьби за людську волю та гідність. Героїко-драматична історія їхнього життя та діяльності ще чекає на повніше висвітлення та популяризацію серед широких кіл громадськості.

Переважає кількість опублікованих праць про діячів українського шістдесятництва належать їхнім соратникам і рідним. Показовою в цьому плані є збірка листів, спогадів і статей, присвячених А. Горській, зібраних та упорядкованих її друзями, яка має назву «Червона тень калини», адже калина – символ незнищенної України – стала наскрізним мотивом-символом життя художниці [3].

Алла Горська – видатна художниця-шістдесятниця. Своє натхнення черпала із глибин української самобутності. Її роботи порівнювали з мексиканською мисткинею Фрідою Кало. Майстриня увійшла в історію не тільки завдяки своїм неперевершеним картинам, а ще й як відома діячка суспільно-політичного руху. Її боротьба полягала не в двобій з системою, а в наданні допомоги тим, хто став жертвою репресивних дій режиму. За свою політичну позицію була страчена за таємним вироком радянської влади.

Народилася майбутня художниця 18 вересня 1929 р. Її батько Олександр Горський був директором Ялтинської, Ленінградської, Алма-Атинської кіностудій, а потім десять років керував Київською кіностудією і вісім років – Одеською. Разом зі своєю матір'ю Алла пережила в оточеному нацистами Ленінграді дві блокадні зими. До Києва родина Горських переїхала наприкінці 1943 р. У 1948 р. дівчина закінчила школу імені Тараса Шевченка й вступила на факультет живопису Київського художнього інституту в майстерню Сергія Григор'єва [4]. Тоді ж Алла Горська зустріла свого майбутнього чоловіка – Віктора Зарецького. Вони одружилися ще студентами, працювали в одній майстерні, разом подорожували Україною, разом створили багато монументальних робіт.

Після закінчення інституту бере активну участь у художньому житті країни: експонує твори на виставках (тільки у 1957 р. – на трьох, зокрема на Міжнародній виставці образотворчого і прикладного мистецтва в рамках VI Всесвітнього фестивалю молоді й студентів у Москві); виконує замовлення Міністерства культури УРСР (у 1957 р. – картина «Мій Донбас», у 1959 р. – груповий портрет бригади комуністичної праці П. Польщикова) [1].

Разом із чоловіком неодноразово їздила у відрядження на Донбас, жила і працювала там. У 1959 р. за створену низку картин шахтарського циклу її прийняли до Спілки художників [4].

На початку 60-х рр. Алла Горська разом із Віктором Зарецьким, Василем Стусом, Василем Симоненком, Іваном Світличним організували у Києві Клуб творчої молоді (КТМ) «Сучасник», який згодом перетворився на осередок національно-культурного життя. Окрім них, туди увійшли Іван Драч, Євген Сверстюк, Ірина Жиленко, Михайлина Коцюбинська, Микола Вінграновський, Лесь Танюк, Іван Дзюба [6]. Молоді митці проводили дискусії, мистецькі вечори, влаштовували виставки, займалися самвидавом, морально і матеріально підтримували одне одного. Помешкання Алли Горської стало одним із місць, в якому дуже часто збиралися ті, хто увійшов в історію як «шістдесятники».

Під час хрущовської «відлиги» почала потроху оживати українська культура, й Алла енергійно влилася в процес національного відродження, як і молоде покоління творчої інтелігенції Києва початку 1960-х рр. Найпершим кроком стало освоєння української абетки, після – спілкування виключно солов'їною [4]. Алла Горська не належала з народження до української культури в широкому розумінні цього слова, не знала української мови, але стала однією з тих, кого за вільнодумство і «українськість» карали. Українську мову Алла Горська вивчила у спілкуванні зі своїми друзями по КТМ, читаючи їхні поезії – вірші Миколи Вінграновського, Івана Драча, Василя Симоненка, писала диктанти, які друзі їй надиктовували і перевіряли [6].

У рамках діяльності експериментальної театральної студії, заснованої Лесем Танюком при Клубі творчої молоді, виконує проекти декорацій та ескізи костюмів до вистав «Матінка Кураж та її діти» за п'єсою Бертольда Брехта, «Ніж у сонці» за поезією Івана Драча, «Патетична соната» за п'єсою Миколи Куліша. Також працює над оформленням вистав «Правда і кривда» за романом Михайла Стельмаха і «Отак загинув гуска» за п'єсою Миколи Куліша, які готувалися до постановок у державних театрах. Обидва спектаклі було заборонені, причому останній зняли з показу в день прем'єри [1].

Також ілюзорні політичні пом'якшення і викриття злочинів сталінізму спонукали молодь і, зокрема, Аллу Горську та її друзів говорити правду про історію. В 1962 р. Алла Горська разом з Василем Симоненком та Лесем Танюком виявили в Биківні під Києвом, на столичних цвинтарях місця поховання розстріляних НКВС і написали про свою «знахідку» до міської ради. Після цього Василя Симоненка жорстоко побили, клуб «Сучасник» закрили, почалися перші арешти і переслідування його членів. [4]

До 150-річчя Тараса Шевченка (1964) ректорат Київського університету замовив Горській вітраж «Шевченко. Мати» із підписом: «Возвеличу малих отих рабів німих, я на сторожі коло їх поставлю слово» у Червоному корпусі вишу. Разом із Опанасом Заливахою, Галиною Севрук, Людмилою Семікіною та Галиною Зубченко Алла виконала роботу [4]. Вітраж під назвою «Шевченко. Мати» представляв українського пророка в незвичайному, гнівному образі. На творі Кобзар обіймає однією рукою скривджену жінку-Україну, іншою він піднімає вгору книгу. Про мистецьку цінність вітража, над яким працювала Алла Горська з колегами, розповіла мистецтвознавиця Діана Клочко: «У Києві вітражі створювали дуже нечасто, із музеєфікованих знаємо у садибі Могилевцева («Шоколадний будиночок»), зразок стилю арт-нуво. Вітраж вважали уособленням буржуазності. Алла Горська з колегами задумали створити вітраж модерністичний, як інтерпретацію поетичної інтонації, а саме праведного гніву поета. Хоч соцреалістична критика і підкреслювала «революційну суть» його поезії, та погодитись на те, щоб в університеті було постійне нагадування про Шевченка-

бунтаря, вони не змогли» [5]. Адміністрація університету, за мовчазної згоди партійного керівництва, знищує «ідеологічно ворожий» вітраж одразу після його монтажу. Спроби відстояти свої права призводять лише до того, що Горську й Семикіну виключають зі Спілки художників.

Після хвилі арештів друзів та однодумців (Опанаса Заливахи, Богдана й Михайла Горинів, В'ячеслава Чорновола, Валентина Мороза) Горська активно включається у правозахисний рух, – не лише підтримуючи, але й нерідко ініціюючи його рішення. Спілка художників УРСР поновлює членство Алли Горської. У 1968 р. її вдруге виключають зі Спілки художників через правозахисну діяльність, зокрема підтримку листа-протесту 139 діячів науки і культури, спрямованого проти незаконних арештів і закритих судів над дисидентами [1].

28 листопада 1970 р. Алла Горська трагічно гине у Василькові за нез'ясованих обставин. Слідство, яке вела прокуратура Київської області, дійшло висновку, що Горську вбив її свекор з мотивів особистої неприязні, а потім покінчив життя самогубством.

Широко відома в Україні та світі жорстко опозиційна громадсько-політична діяльність Алли Горської та трагічна смерть значною мірою залишили поза суспільною увагою її мистецький доробок, який представлений десятками монументальних та живописних творів, великою кількістю графічних робіт, ескізів. Творчість мисткині ґрунтувалась на традиціях київської академічної школи, народному мистецтві, українському авангарді 1920-х рр., бойчукізмі, глибокому знанні світових мистецьких напрямів. Авторка численних художніх творів: «Автопортрет з сином» (1960), «Портрет батька» (1960), «Абетка» (1960), «Біла річка» (1962–1963), «Портрет В. Симоненка» (1963) тощо.

Алла Горська з колегами брала участь в оформленні приміщень у Донецьку, Маріуполі, Краснодарі (тепер – Сорокине). Це давало певний захист, оскільки роботи вважались важливими та мали ідеологічний ухил – зокрема, панно у меморіальному комплексі «Молода гвардія». Деякі з цих робіт у 2012 р. були внесені в реєстр пам'яток архітектури і мистецтва національного значення.

Навесні 1967 р. у творчу експедицію до Маріуполя прибула, мабуть, найзірковіша в Україні бригада монументалістів на чолі з Аллою Горською та Віктором Зарецьким. Менше, ніж за два місяці митці оздобили інтер'єр ресторану «Україна» двома мозаїками: «Дерево життя» та «Боривітер» [2].

«Боривітер» мусив був бути програмним соцреалістичним зображенням. Але на свій страх і ризик митці змінили концепцію. Замість птиці-борця з'явилася легка, стрімка композиція із соколом. Після смерті Горської «Дерево життя» замурували цегляною кладкою. Наступного разу мозаїка побачила світло денне тільки у 2008 р. У процесі демонтажу перегородки з'ясувалося, що кладка трималася на арматурній сітці, вбитій безпосередньо в тіло мозаїки. Десятки металевих прутів досі перебувають всередині крихкого панно [2].

Сюжетно позачасові, досконалі естетично та позбавлені будь-яких соцреалістичних концепцій ці дві роботи бригади Алли Горської є перлинами маріупольського зібрання монументалістики. Але, нажаль, сьогодні унікальні мозаїчні панно зруйновані внаслідок обстрілів російськими військами тимчасово захопленого Маріуполя.

Наприкінці 1967 р. співавтори «Дерева життя» та «Боривітра» створюють масштабну мозаїку. Допрацювавши ескіз Алли Горської, Галина Зубченко разом із Григорієм Пришедько виконують панно «Квітуча Україна» площею 60 квадратних метрів. Мозаїчна композиція «Квітуча Україна» прикрасила всю тильну стіну приміщення гастроному «Київ» [2].

Прагнення до значних образних узагальнень, а разом з тим до оригінальних формальних розв'язань, що намітилися в українському мистецтві на початку 60-х рр., суттєво вплинули і на розвиток монументального живопису. Митці в цей час почали уважно вивчати досвід українських монументалістів 20-х рр., шукати яскравих декоративних рішень, органічного поєднання художнього оздоблення з архітектурою. Монументально-декоративний живопис, застосований в екстер'єрі, став відігравати велике значення в

оздобленні міст. Не стояла осторонь від цих процесів і Алла Горська. Ґрунтовно засвоюючи витоки національної культури, вона невтомно працює над розробкою монументальних оздоблень інтер'єрів, екстер'єрів, деякі з яких були втілені в життя.

Алла Горська повірила у відродження України – через культуру, мистецтво, високу етику. Відрізнялася своєю мужністю і принциповістю, завжди захищала свою людську гідність, свій творчий задум на противагу багатьом членам Спілки художників УРСР, і за це її боялись і ненавиділи, натякали на антирадянщину. Вірність ідеалам національного мистецтва зберігала і тоді, коли зазнала переслідувань, політичного та морального тиску з боку репресивних органів.

У підсумку життя і творчості Алли Горської хочеться сказати, що визначною подією 60-х рр. стала поява нового покоління письменників, митців і поетів, котрі вимагали виправити «помилки», яких у минулому припустився Сталін, і надати гарантії того, що культурний розвиток народу не душитимуть у майбутньому. На їхній погляд, найкраще втілити цю мету можна лише «шляхом повернення до правди». З нетерпінням спостерігаючи за непослідовністю десталінізації, вони вимагали припинити втручання партії в справи літератури й мистецтва, визнати право експериментувати з різноманітними стилями, забезпечити центральну роль української мови в освітній і культурній діяльності в республіці. У своєму бунтарстві, спрямованому одночасно й проти контролю партії, й проти позиції старших, ці талановиті молоді люди, звісно, переходили за встановлені Хрущовим рамки лібералізації. Та вони ладні були покласти на вітар служіння нації своє життя і, переслідувані владою, не зламалися та продовжували боротись за волю і щастя свого народу.

Список використаних джерел:

1. Горська Алла. URL: <http://archive-uu.com/ua/profiles/alla-gors-ka> (дата звернення: 15.10.2022).

2. Маріупольські мозаїки від А до Я. Монументальний путівник. URL: https://lb.ua/culture/2020/07/16/461317_mariupolski_mozaiki_vid_ya.html (дата звернення: 11.10.2022).

3. Шановська О.А. Василь Симоненко й Алла Горська: Життя як виклик поліцейській державі. Інтелігенція і влада. 2014. Вип. 30. URL: <https://vasylsymonenko.org/statti/vasyl-symonenko-i-alla-gorska-zhyttya-yak-vyklyk-politsejskij-derzhavi/> (дата звернення: 12.10.2022).

4. Шевелева М. Алла Горська – вбита за любов до України. URL: <https://uain.press/blogs/1081487-1081487> (дата звернення: 11.10.2022).

5. «Шевченко. Мати». «Вітражна» справа. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/painting/shevchenko-mati-vitrazhna-sprava/> (дата звернення: 15.10.2022).

Штогрін І. Вона була «душею шістдесятництва» і її вбили. До ювілею Алли Горської. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/30171723.html> (дата звернення: 11.10.2022).